

Г.Н.Шидерина

«Тұран» университеті, гуманитарлы-ғылым магистрі

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аннотация: Қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің құрылымын талдауға арналған. Мақаламыздың басты мақсаты қытай тіліндегі мақал-мәтелді құрылымдық жақтан топқа бөліп көрсету. Талдау барысында автор қытай тіліндегі мақал-мәтелдерін құрылымы жағынан үш топқа бөліп жинақтайды. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерді күнделікті қолданып, жете түсінгенімізбен қытай тілінде сондай деңгейге жеттік деп мақтана алмайтынымыз ақиқат. Қытай тіліндегі мақал- мәтелдерді орнымен қолдана білу үшін ең алдымен қытайдың жазба мәдениетін, яғни иероглифтерін жетік білу қажет. Иероглифтік мәтінді аударудың негізгі қиындықтарының бірі, ең алдымен аударылатын мәтінді дұрыс талдай білуде. Қай халықтың болсын тарихын, дәстүрін, әдебиетін өнерін, салтын және қоршаған әлемді түсіну ерекшеліктерін білу сол халықтың мақал-мәтелдерінің мәнін, өзегін түсінуге жол ашады.

Тірек сөздер: мақал-мәтел, қытай тілі, тіл құрылымы.

Г.Н.Шидерина

магистр гуманитарных наук, университет «Тұран»

СТРУКТУРА КИТАЙСКИХ ПОСЛОВИЦ И ВЫСКАЗЫВАНИЙ

Аннотация: Статья посвящена анализу структуры пословиц и поговорок на китайском языке. Основная цель нашей статьи – выделить пословицы и поговорки на китайском языке в структурном разрезе. В ходе анализа автор обобщает пословицы и поговорки на китайском языке, разделяя их по структуре на три группы. Чтобы умело употреблять пословицы и поговорки на китайском языке, прежде всего, необходимо в совершенстве знать письменную культуру Китая, то есть иероглифы. Одной из основных трудностей перевода иероглифического текста является умение правильно анализировать переводимый текст. Знание истории, традиций, литературы, обычаев и особенностей понимания окружающего мира какого-либо народа открывает путь к пониманию значения пословиц и поговорок этого народа.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, китайский язык, языковая структура.

G.N.Shiderina

master of humanitarian science, «Turan» University

THE STRUCTURE OF CHINESE PROVERBS AND SAYINGS

Annotation: The article is devoted to the analysis of the structure of proverbs and sayings in the Chinese language. The main purpose of our article is to distinguish proverbs and sayings in Chinese structurally. In the course of the analysis, the author summarizes proverbs and sayings in Chinese, dividing them into three groups according to their structure. To skillfully use proverbs and sayings in the Chinese language, first of all, it is necessary to perfectly know the written

culture of China, that is, hieroglyphs. One of the main difficulties in translating a hieroglyphic text is the ability to correctly analyze the translated text. Knowledge of the history, traditions, literature, customs and peculiarities of understanding the surrounding world of people opens the way to understanding the meaning of proverbs and sayings of this people.

Keywords: sayings, proverbs, the Chinese language, language structure

Сан ғасырлардан бері тарихтың талай беттерінде ортақ із қалдырған көршіміз Қытай елімен соңғы жиырма жыл көлемінде алыс-берістің, әртүрлі саяси-экономикалық қарым-қатынастардың арта түсуі біздерді осы елдің тарихын тереңдей біліп, тілін жете түсінуге ынталандыруы заңды деп білеміз. «Қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің құрылымы» деп аталып отырған мақаламыздың басты мақсаты қытай тіліндегі мақал-мәтелді құрылымдық жақтан топқа бөліп көрсету.

Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерді күнделікті қолданып, жете түсінгенімізбен, қытай тілінде сондай деңгейге жеттік деп мақтана алмайтынымыз ақиқат. Қытай тіліндегі мақал-мәтелдерді орнымен қолдана білу үшін, ең алдымен, қытайдың жазба мәдениетін, яғни иероглифтерін жетік білу қажет. Иероглифтік мәтінді аударудың негізгі қиындықтарының бірі, ең алдымен, аударылатын мәтінді дұрыс талдай білуде. Қай халықтың болсын тарихын, дәстүрін, әдебиетін, өнерін, салтын және қоршаған әлемді түсіну ерекшеліктерін білу сол халықтың мақал-мәтелдерінің мөнін, өзегін түсінуге жол ашады [1].

Зерттеуші К.Миньяр – Белоручев «Аудармашы, өзі тілін білуге ұмтылған халықтың мәдениетін терең түсініп тани алса, аудармада толыққанды болады» [1].

Қытай тіліндегі мақал-мәтелдер құрылымы жағынан өзіндік ерекшелікке ие, біз негізгі ерекшеліктерді мынадай үш топқа жинақтаймыз:

I. Ықшамдық және тепе-теңдік

II. Жалаң және күрделі

III. Тұрақтылық және жандылық

I. Ықшамдылық және тепе-теңдік.

Мақал-мәтел білімі, тәлім-тәрбиені жеткізудің құралы болғандықтан, табиғи түрде ықшам болып, адамдардың есіне сақтауына ыңғайлы болуы талап етіледі. Сондықтан да құрылым жағынан барынша ықшамдау әдісін қолданады. Ықшамдау әдісі мынадай бірнеше топқа бөлінеді:

Екі бөлімнен құралатын мақалды, ортасындағы тыныс белгісін алып тастау арқылы ықшамдау, мысалы:

一人做事一人当 - Yì ren zuò shì yì ren dāng деген мақал [3].

一人做事, 一人担当 yì ren zuò shì , yì ren dāng деген мақалынан алынған.

Қысқартуға мүмкіндігі бар сөздерді қысқарту арқылы ықшамдау, мысалы:

一心不足蛇吞象 Yì xīn bù zú shé tún xiàng деген мақал,

一心不足犹如蛇吞象 Yì xīn bù zú yóu rú shé tún xiàng деген мақалдың «犹如» деген сөзді қысқартуынан ықшамдалған [10].

Мағыналық мәндес сөздерден ықшамдап жасау.

Мұндай ықшамдау әдістері ауылшаруашылығы, ауа райы салаларында жиі кездеседі, мысалы: 水九早三春 Shuǐ jiǔ zǎo sān chūn деген мақал қыстан бастап есептегенде, 81 күн күнде жауын-шашын көп болса, соңындағы көктемде қуаңшылық болады дегенді білдіреді. Осы сияқты мақалдың ықшамдалу дәрежесі өте жоғары болғандықтан, егер ол туралы түсініктері болмаса, ондай мақалды түсіну қиынға түседі.

Мақал-мәтелді ықшамдаудан сырт оны еске сақтауға ыңғайлы болу үшін мақал-мәтелдің тепе-теңдік құрылымын арттырудың әдісі де бар.

Кейбір мақал-мәтелдің алдыңғы және соңғы бөлімдері тек сана жағынан ғана сәйкес болып қалмастан, синтаксистік мағына жағынан да , құрылым жағынан да сәйкес болуы талап етеді. Мұндай сәйкестіктің мынадай төрт түрі болады:

1. Алдыңғы және соңғы екі бөлімі тек сана жағынан тепе-тең болуымен бірге, сөздік мағына және сөз табы жағынан да тепе-тең болуымен бірге, сөздік мағына және сөз табы жағынан да тепе-тең болып келеді.

2. Алдыңғы және соңғы екі бөлімі құрылымдық қатынас жағынан ұқсас болумен бірге кейбір сөздер ұқсас болып келеді. Мысалы:

天无而日, 人无二里 Tian wu er ri, ren wu er li

3. Алдыңғы бөлімнің соңғы мазмұнын соңғы бөлімнің бастапқы мазмұны ретінде қолдану, мысалы:

好手不敌拳, 双拳不如四手 Hao shou bu di shuang quan shuang quan bur u si shou

4. Сөздердің орнын ауыстырып қолдану, мысалы:

来者不惧, 惧者不来 lai zhe bu ju, ju zhe bu lai[4].

Мазмұны жағынан алып қарағанда, алдыңғы және соңғы бөлімі өзара сәйкес болатын мақал-мәтелдер мағыналас сәйкестілігі дегеніміз – өзара сәйкесетін екі бөлімнің мағынасы өте жақын (мағыналас) келеді, мысалы:

鱼不可离了水, 虎不可离了冈 Yu bu ke li le shui., hu bu ke li le gang

Балық судан, жолбарыс таулы судан айырылмас.

Мұнда екі бөлімде де әрқандай нәрсенің өзіндік тұрмыс ортасынан айырыла алмайтындығын айтып отыр.

Мұндай мағыналас сәйкес айтпақшы болған идеяны тіпті де айшықтай түседі.

Қарсы мәндес сәйкестік.

Мұндай сәйкестікте алдыңғы және соңғы бөлімнің білдіретін мәні өзара қарама-қарсы болады, мысалы:

人往高处走, 水往低处流 Ren wang gao chu zou, shui wang di chu liu

Адам жоғары қарай өрлейді, су төмен қарай ағады.

II. Жалаң және күрделі

Алдында айтып өткеніміздей, мақал-мәтел құрылымдық жақтан толық бір ойды білдіретін сөйлем болып есептеледі. Мұны мақал-мәтелдің мазмұны белгілейді. Осы жақтан қарағанда, мақал-мәтелдің құрылымы жалаң болады. Бірақ сөйлем ретінде ішкі құрылымның күрделі болуы жөнінен қарағанда, мақал-мәтел күрделі болып келеді.

Құрылымдық жағынан мақал-мәтел жалаң сөйлемді және күрделі сөйлемді болып бөлінеді.

Жалаң сөйлемді мақал-мәтелде әдеттегі жалаң сөйлеммен ұқсас кейбіреуі бастауыш, баяндауышты сөйлемсіз, кейбіреуі бастауыш, баяндауышты сөйлемді болып келеді.

Бастауыш, баяндауышты сөйлемсіз мақал-мәтелдер көбінесе етістік түрде келеді, мысалы:

没有过不去的焰山 Mei you guo bu qu de yan shan [4],[5].

Мұнда етістіктің топтаушы құрылымынан жасалған бастауыш-баяндауышсыз сөйлем болады.

Зат есімді бастауыш-баяндауышсыз сөйлем құрылымынан жасалатын мақал-мәтелдер өте аз кездеседі.

Бастауыш-баяндауышты сөйлем құрылымынан туындайтын (тұрғызылатын) мақал-мәтелдер мынадай үш түрлі жағдайда жасалады:

1. Баяндауышы етістік болып келеді, мұндай жағдай көп кездеседі, мысалы:

好事多磨 Hao shi duo mo

Бұл мақалдағы баяндауыш етістікті негіз еткен құрмалас сөйлем.

2. Баяндауышы сан есім немесе зат есім болып келеді, мұндай жағдай біршама аз кездеседі, мысалы:

旁观者清 pang guan zhe qing. бұл мақалда 清 сан есімі бастауыш болып келеді.

Күрделі сөйлемді мақал-мәтелдің қалыптасу әдісі әдеттегі күрделі сөйлемнің қалыптасу мен жалпы болып келеді. Бұдан тыс, күрделі сөйлемді мақал-мәтелдің қалыптасқан

формасы болады. Бұл әдеттегі күрделі сөйлемде көп қолданылмайды, ал мақал-мәтелде көп кездеседі, мысалы: 只有……… . 没有……… формасында көп кездеседі.

只有状元学生, 没有状元先生. [11]

III. Мақал-мәтелдің тұрақтылығы мен жаңдылығы.

Мақал-мәтелдер ұзақ уақыт таралу барысында өзіндік тұрақты құрылым (құрам, форма) қалыптастырған, алайда бұл тұрақтылық салыстырмалы түрде айтылады. Ұзақ уақыт ауыздан-ауызға таралу барысында құрылымдық жақтан белгілі жандылыққа ие болады. Оны мынандай бірнеше түрден көруге болады:

1. Кейбір мақал-мәтелдің сөздерін ауыстырып қолдануға болады.

2. Салалас құрмалас сөйлемнен құрылған мақал-мәтелдің орындарын ауыстырып қолдануға болады.

3. Екі жәй сөйлемнен құралған күрделі құрылымдық мақал-мәтелдерді қолдану барысында бір жәй сөйлемді қысқартуға болады.

4. Күрделі құрылымдық мақал-мәтелдерді құрайтын екі жәй сөйлемді кей кезде бөліп, басқа сөздермен қосып қолдануға болады [12].

Мұндай жағдай мақал-мәтелде аз кездеседі, бірақ бұл мақал-мәтелдерді қолдану барысында үлкен икемділікке, жандылыққа ие екендігін аңғартады.

Қорытындылай келгенде, мақал-мәтелдің құрылымдық жағындағы тұрақтылық негіз, жандылықты, икемділікті білдіретін мағынасына әсер етпуге негізінде қолдануы керек.

Сыпайы, келісті сөз сөйлеушінің абыройын арттырады, жақтастарын көбейтеді, көптің ықыласына бөлейді. Сондықтан тіл қуатына барлық ғұлама тәлімгер, ұстаздар үлкен мән берген.

Әрине, сөйлей білу – үлкен өнер. Ол арымай-талмай, шешендік сырын зерттеуді, жағтығуды, мол білімді, ой өрісі мен қиял кеңістігін қажет етеді.

Қазақ және қытай халқының мақал-мәтелдері түпсіз терең дариядай.

Осы мол қазынаны зерттеп талдау, салыстыра аудару тілтанушылар үшін, сон-дай-ақ аударма ісімен айналысатын мамандар үшін жауапты міндет жүктейді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Сизов С.Ю. Китайско-русский словарь идиом: более 6000 словосочетаний. – М., АСТ: Восток-Запад, 2005. – 317 с.

[2] «俗»- Su yu. 湖北美术出版社. 2008 – 25 с.

[3] Щичко В.И. Китайский язык. Теория и практика перевода – М., 2005. – 64 с.

[4] Акимов Т., Қыраубаев А.Ж. Хитайча – узбекча-русча фразеологик луғат. – Тошкент, 2002. – 79 с.

[5] Малайсарин Ж. Қазақ мақал-мәтелдері. – Алматы: «Ана тілі» баспасы, 2012. 57 б.

[6] Введенская Л.А. Китайские пословицы, поговорки. – Ростов-на-Дону: Ростовское книжное издательство, 1959. – С.120.

[7] Бульгина Т.В. Лучшие китайские пословицы и поговорки. Словарь-справочник. Средний уровень, Восток-Запад, 2007. – 46 с.

[8] Исаев Ә.Ү. Қытай тіліндегі идиомалар // Вестник КазНУ. Сер. Восток. №2 (51) 2010. 49-52 бб.

[9] Кенжекеева Д.М. Астарлы сөздер (Сехоууй) және оның ерекшеліктері // Вестник КазНУ. Сер. Восток. 2010. № 2(51). 52-56 б.

[10] Войцехович И.В. Практическая фразеология современного китайского языка. – М., АСТ: Восток-Запад, 2007. – 55 с.

[11] Мәсімхан Д., Әбиденқызы А. Қытай филологиясына кіріспе: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. 34 б.

[12] 《歇后语词典》温端政、沈慧云、高增德编北京出版社1984年